

COMPLEXUL MUZEAL NAȚIONAL „MOLDOVA” IAȘI
MUZEUL DE ISTORIE A MOLDOVEI

CERCETĂRI ISTORICE
(SERIE NOUĂ)

XXXII
2013

IAȘI
2013

COMITETUL DE REDACȚIE

Lăcrămioara STRATULAT (redactor șef)

Senica ȚURCANU

Sorin IFTIMI

Tamalia-Elena MARIN

Ioan IAȚCU

Măriuca-Diana VORNICU

Loredana SOLCAN (secretar de redacție)

Traduceri realizate/revizuite

Coralia COSTAȘ

Simona POSTOLACHE

Tehnoredactare

Loredana SOLCAN

Măriuca-Diana VORNICU

Adresa redacției

Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași

Muzeul de Istorie a Moldovei

Piața Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1

Iași, RO-700028

Telefon/Fax: 040232218383

e-mail: cercetari.istorice@yahoo.com

ISSN 1453-3960

EDITURA PALATUL CULTURII

Iași

SUMAR
SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

ABREVIERI – Abbreviations – Abreviations - Abkürzungen.....	6
Nicolae URSULESCU, Unele comentarii cu privire la sceptrele preistorice figurative recent publicate/ Quelques commentaires concernant les sceptres préhistoriques figuratifs récemment publiés.....	11
Vasile DIACONU, Daniela CALISTRU, Daniel-Florin SAVA, Obiecte din epoca bronzului descoperite pe Valea Siretului/ Bronzezeitliche Gegenstände aus dem Tal des Siret.....	33
Nelu ZUGRAVU, Puncte de vedere ale unui clasicist pe marginea unor opinii privitoare la religiile pre- și protoistorice/ A Classicist's Points of View on Opinions Concerning the Pre- and Protohistoric Religions.....	61
Tincuța CLOȘCĂ, Repere istoriografice privind cercetarea operei lui Ioan Hrisostom/ Historiographic Points of Reference Concerning the Research of John Chrysostom's Work.....	95
Ioan IAȚCU, The Painting of Roman Dobruja (5th-6th AD): A General View/ Pictura în Dobrogea romană (secolele V-VI p. Chr.): privire de ansamblu.....	113
Rodica POPOVICI, Carreaux de poêle à aigles bicéphales dans la Moldavie médiévale (XVe-XVIIe siècles)/ Cable cu acvile bicefale în Moldova medievală (secolele XV-XVII)	131
Alexandra-Marcela POPESCU, Hiclenia – explicații terminologice/ Treason – Terminological Explanations.....	165
Ștefan S. GOROVEI, Movileștii. Considerații finale/ The Movilești. Final Considerations	177

Dan FLOAREȘ, O tipăritură din Anvers privitoare la evenimente din domnia lui Gaspar Grațiani (1620)/ <i>An Antwerp Print Regarding some Events from Gaspar Grațiani's Reign (1620)</i>.....	195
Maria BERCEANU, Reformele lui Constantin Mavrocordat, început al modernizării administrative în Moldova. Un studiu de caz: Ținutul Bacău/ <i>Constantin Mavrocordat's Reforms, the Beginning of Modern Administration in Moldavia. Case Study: the County of Bacău</i>.....	211
Manole BRIHUNETȚ, Edificii de cult din satele raionului Telenеști: istorie și actualitate/ <i>Des édifices du culte dans les villages du district de Telenеști: histoire et actualité</i>.....	249
Alina FELEA, Din istoria căsătoriilor mixte. Căsătoria cu țiganii în spațiul românesc în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea/ <i>From the History of Mixed Marriages. Marrying Gypsies within the Romanian Space during the 18th – first half of the 19th Centuries</i>.....	265
Liliana CONDRATICOVA, Prelucrarea artistică a metalului: candelے și cădelnițe din spațiul ortodox/ <i>Le traitement artistique du métal: des veilleuses et des encensoirs de l'espace orthodoxe</i>.....	279
Sorin IFTIMI, O <i>addenda</i> la portretistica lui Nicolo Livaditi (1830-1858)/ <i>An Addendum to Niccolo Livaditi's Portrait Art (1830-1858)</i>	291
Aurica ICHIM, Constituirea patrimoniului Pinacotecii din Iași în domnia lui Alexandru Ioan Cuza/ <i>Constituting the Heritage of the Art Gallery in Iasi during the Reign of Alexandru Ioan Cuza</i>.....	317
Ciprian-Petru POPOVICI, Ultimii ani din viață ai regelui Ferdinand al României/ <i>King Ferdinand's of Romania Last Years of Life</i>.....	345
Bogdan Petru NICULICĂ, Nicolai BODNARIUC, Documente inedite referitoare la colecția de antichități paleolitice a lui Ceslav Ambrojevici/ <i>Unpublished Documents Concerning Ceslav Ambrojevici's Collection of Paleolithic Antiques</i>.....	355

Recenzii. Note de lectură (Book Reviews)

Cornelia-Magda LAZAROVICI, Gheorghe LAZAROVICI, <i>Ruginoasa-Dealul Drăghici. Monografie arheologică</i> , Suceava, 2012 (Loredana SOLCAN)	369
Ion MAREȘ, <i>Metalurgia aramei în civilizațiile Precucuteni și Cucuteni</i> , Suceava, 2012 (Radu-Gabriel FURNICĂ)	373
Tudor SOROCEANU, <i>Die Kupfer- und Bronzedepots der frühen und mittleren Bronzezeit in Rumänien. Depozitele de obiecte din cupru și bronz din România. Epoca timpurie și mijlocie a bronzului</i> , Cluj-Napoca/Bistrița 2012 (Diana-Măriuca VORNICU)	375
Carol KACSÓ, <i>Repertoriul arheologic al județului Maramureș</i> , Baia Mare, 2011 (Bogdan Petru NICULICĂ)	378
Lăcrămioara STRATULAT, Ioan IAȚCU, <i>Arta pelerinajului. Obiecte creștine în spațiul est și sud-est carpatic (secolele IV- XVI)</i> . Catalog de expoziție, Iași, 2011 (Tamilia-Elena MARIN)	383
Igor CERETEU, <i>Cartea românească veche și modernă în fonduri din Chișinău. Catalog</i> , Iași, 2011 (Vitalie PLEȘCA)	384

O *ADDENDA* LA PORTRETISTICA LUI NICOLO LIVADITI (1830-1858)

Sorin IFTIMI¹

În anul 2012, Muzeul Unirii din Iași a găzduit o amplă expoziție dedicată operei lui Nicolo Livaditi, unul dintre cei mai de seamă portretiști care și-a desfășurat activitatea în Moldova, la jumătatea secolului al XIX-lea. Expoziția a fost posibilă prin colaborarea muzeelor deținătoare ale unor asemenea lucrări, precum Muzeul Național de Artă a României, Muzeul de Artă din Ploiești, Muzeul de Artă din Bacău ș.a. Această expoziție a fost însoțită de o carte-album care reunește în paginile sale majoritatea portretelor realizate de Livaditi². Am sperat că un asemenea demers, de readucere în atenția publicului a pictorului Nicolo Livaditi, va face să iasă la iveală și alte lucrări ale acestuia, aflate în locuri mai puțin știute. Mai curând decât estimam, au apărut unele date noi privitoare la biografia pictorului, precum și mai multe portrete atribuite acestuia. De aceea am considerat că este necesară redactarea articolului de față, prin care să punem la dispoziția tuturor celor interesați aceste noi elemente.

Biografia

Un prim subiect care ar merita rediscutat este cel privitor la data stabilirii lui Nicolo Livaditi la Iași: 1830 sau 1832? Nu este vorba doar despre doi ani, ci despre circumstanțele și motivațiile acestei opțiuni, care sunt diferite pentru cele două date. Elucidarea acestei chestiuni poate aduce o modificare însemnată în biografia artistului. A venit Livaditi la Iași pe cont propriu sau însoțind Compania de Teatru a fraților Foureaux?

---

¹ Muzeul de Istorie a Moldovei, Complexul Muzeal Național „Moldova”, Iași.

² S. Iftimi, C. Cimpoșu, M. B. Munteanu, *Niccolo Livaditi și epoca sa (1832-1858)*. *Artă și istorie*, Iași, 2012.

Majoritatea autorilor care s-au referit până acum la acest moment au optat pentru anul 1830, fără însă să facă nici un fel de referiri documentare în acest sens.

Cu privire la părăsirea Triestului natal, sunt oferite două scenarii: o poveste de dragoste (nedatabilă) și una politică. În cea de-a doua variantă se arată că Livaditi a fost carbonar, aderent al mișcării revoluționare conduse de Mazzini. Cunoscutul lider italian a fost arestat la sfârșitul anului 1830, pentru activitatea sa conspirativă. Mai toți autorii care au scris despre Livaditi acceptă faptul că pictorul a plecat intempestiv din orașul natal în anul 1830, spre Constantinopol, unde a stat o scurtă perioadă. Probabil că lucrurile s-au desfășurat chiar așa, dar faptele nu sunt sprijinite de documente, ci au fost acceptate ca atare.

Prima biografă a pictorului, Jeana Gheorghiu, arăta că: „După un scurt popas la Constantinopol, Livaditi și soția sa se stabilesc la Iași. Nu cunoaștem nici motivul care l-a determinat să aleagă țara noastră, nu știm nici când a venit. E totuși cert că acest lucru trebuie să se fi întâmplat cu câțva timp înainte de 1832, dată la care Livaditi era îndeajuns de cunoscut pentru a i se încredința decorarea teatrului înființat în acel an, în capitala Moldovei, de către frații Foureaux“, după cum arată o știre publicată în „Albina Românească”³. Victor Durnea crede și el că pictorul a venit la Iași prin 1831-1832⁴. De asemenea, Virginia Vasilovici se pronunță pentru același an, 1830, bazându-se pe un argument pe care îl vom discuta și în articolul de față⁵.

Pentru expoziția aniversară organizată în anul 2012, am folosit anul 1832, ca fiind prima confirmare scrisă a existenței pictorului Livaditi la Iași. Este vorba despre cunoscuta notiță din „Albina Românească” (decembrie 1832), în care se arată că Livaditi a terminat de pictat cortina Teatrului de Varietăți al fraților Foureaux. Având în vedere strânsa legătură cu teatrul amintit, unde a fost pictor de decoruri și chiar actor de ocazie, am fost de părere că Livaditi a venit de la Constantinopol la Iași tocmai în compania

---

³ J. Gheorghiu, *Un pictor moldovean din secolul trecut: Nicolò Livaditi*, în *Viața Românească*, XXXI, 1939, 8 (august), p. 51.

⁴ V. Durnea, *Pictorul N. Livaditi*, în *Cronica*, Iași, 1992 iulie 15, p. 14.

⁵ V. Vasilovici, *Note pe marginea unui tablou de Livaditti*, în *Cronica*, Iași, februarie 2003, p. 11.

acestei trupe, care îi asigura o slujbă, o sursă constantă de venit și chiar o solidaritate amicală demnă de apreciat.

Ipoteza de mai sus avea să fie contrazisă de fapte, după cum vom vedea. Răspunsul la această chestiune nu va veni de la un document, ci de la o lucrare, portretul lui Anastasie Bașotă, de care ne vom ocupa mai jos.

Un răspuns edificator asupra datei venirii lui Livaditi la Iași ar putea fi oferit de aprofundarea unui subiect colateral, care ține în primul rând de biografia pictorului Ion Negulici (1821-1851). Se știa că acesta a fost ucenic la Iași, în atelierul lui Livaditi, vreme de trei ani⁶. Ucenicia trebuie să fi avut loc înainte de luna august 1834, când pictorul a plecat la studii în Franța, împreună cu tinerii Vasile Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza, Nicolae Docan, Panaite Radu și munteanul Nicolae Kretzulescu.

Despre momentul sosirii tânărului pictor muntean în capitala Moldovei, Lucia Dracopol-Ispir arăta că „pe la 1830 artistul porni spre Iași, în tovărășia cumnatei sale Smaranda Negulici”⁷, cea care l-a înțeles și l-a sprijinit în carieră. Data a fost preluată, probabil de la autorii mai vechi și acceptată de cei mai noi, fără să se cunoască baza documentară a acesteia. Durata de trei ani a uceniciei nu poate fi controlată documentar. Dacă aceasta este o informație adevărată, ea nu putea fi asociată decât cu sosirea lui Livaditi la Iași în 1830.

Un fapt surprinzător, remarcat de Jeana Gheorghiu și G. Oprescu, este acela că, după înființarea clasei de pictură de la Academia Mihăileană din Iași (1834), Livaditi, în pofida talentului demonstrat și recunoscut de societatea ieșeană, nu a fost invitat să predea ca profesor. Nu i se cunoștea nici un fel de altă activitate didactică, spre deosebire de contemporanul său,

---

⁶ Cu privire la pictorul Ion Negulici, bibliografia este ceva mai bogată: C. I. Stăncescu, *Ioan Negulici*, în *Literatura și arta română*, III, 1898-1899, p. 754; N. B. Iorgulescu, *Din istoria picturii în Țara Românească*, în *Literatura și arta română*, 1900-1901, p. 222-223; H. Blazian, *Contribuții la istoria picturii românești în secolul XIX*, în *Viața Românească*, XXX, 1938, 8 (august); L. Dracopol-Ispir, *Pictorul Negulici (1812-1851)*, București, 1939, p. 32-33; Eadem, *Pictorul revoluționar I. D. Negulici 1821-1851*, Ploiești, 1962; D. Grigorescu, *Trei pictori de la 1848*, București, 1967; A.-S. Ionescu, *Mișcarea artistică oficială în România secolului al XIX-lea*, București, 2008, p. 49-50.

⁷ L. Dracopol-Ispir, *op. cit.*, 1939, p. 32-33.

pictorul Ludovic Stawski, care predă *Desenul*, în mod gratuit (inițial), la Școala de fete⁸.

Recent însă, a apărut și o astfel de informație. Aceasta ne-a fost semnalată de istoricul Dan Dumitru Iacob, de la Sibiu⁹. Astfel, aflăm că, în anul școlar 1844-1845, Livaditi a fost profesor de desen în pensionul soților de Morangies din Iași¹⁰. Pictorul își predă lecțiile sâmbăta dimineața, între orele 8 și 11. Fiica mai mare a lui Livaditi, Eufrosina, a fost elevă în acest pension, în anii respectivi¹¹. La 10 ianuarie 1845, vârsta fetei era de 14 ani¹². Programele de învățământ ale pensionului dovedesc că se făcea școală bună, iar rapoartele inspectorilor școlari confirmă calitatea actului pedagogic. Eufrosina era una dintre cele 22 de eleve. Portretul ei, aflat astăzi la Muzeul de Artă din Bacău, oferă imaginea unei domnișoare de pension, visătoare și studioasă.

Vârsta Eufrosinei, indicată în această sursă (de 14 ani, în 1845), arată ca dată a nașterii anul 1831. Această informație lipsește din șirul anilor de naștere a copiilor din familia Livaditi: Aglae (1834), Alexandru (1835), Achile (1837)¹³. Constatăm astfel că toți copiii pictorului Livaditi s-au născut la Iași.

Opera

Alte noutăți apărute se referă la câteva dintre portretele pictate de Nicolo Livaditi, precum și la personajele pe care acestea le reprezintă. Despre unele portrete avem doar informații că au existat, iar pentru altele avem la dispoziție și imagini.

⁸ *Albina Românească*, X, nr. 10, 2 februarie 1839, p. 37.

⁹ Mulțumesc colegului Dan Dumitru Iacob pentru această semnalare.

¹⁰ Este vorba despre August de Morangiers, care în calitate de director, anunța deschiderea cursurilor pensionului de fete, la 1 august 1848 (*Albina Românească*, Iași, XX, 59, 25 iulie 1848, p. 240).

¹¹ Nu este exclus ca Nicolo Livaditi să fi acceptat predarea artelor plastice la pensionul respectiv tocmai pentru că fiica sa învăța acolo și, foarte posibil, în schimbul unei facilități privitoare la taxele de studiu, destul de însemnate, pe care ar fi trebuit altfel să le achite.

¹² Arhivele Statului Iași, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice Moldova, dos. 12/1844, f. 13.

¹³ S. Iftimi, C. Cimpoșu, M. B. Munteanu, *op. cit.*, p. 29.

Doamna Virginia Vasilovici, fost muzeograf la Muzeul de Artă din Iași – un remarcabil specialist în pictura secolului al XIX-lea –, a manifestat un interes deosebit pentru opera pictorului Livaditi¹⁴. Domnia sa a publicat și o cronică la expoziția dedicată pictorului Livaditti realizată de noi în anul 2012¹⁵. În afara portretelor cunoscute din colecțiile publice, în colecția personală a doamnei Vasilovici se află o lucrare inedită: N. Livaditi, *Portret de femeie*. Este o operă de mici dimensiuni, semnată și datată de mâna pictorului, ceea ce îi asigură valoarea¹⁶.

O știre privitoare la două portrete de familie realizate de Nicolo Livaditi a fost semnalată recent de istoricul Ștefan S. Gorovei. Este vorba despre portretele colonelului Pavloff și al soției sale Zefiretta, născută Tzigara¹⁷. Despre aceste personaje distinsul istoric a vorbit la 15 septembrie 2009, cu prilejul susținerii comunicării *Un rebus genealogic*, în cadrul Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie – Filiala Iași. Mai multe informații despre cei doi soți vom afla după publicarea textului amintit. Sperăm doar că aceste portrete nu s-au pierdut definitiv și că mai există o șansă ca ele să reapară într-o bună zi.

Despre un urmaș al colonelului Pavloff, pe nume Gheorghe Pavloff – avocat, publicist și muzician – a lăsat câteva amintiri Rudolf Suțu, în cartea sa, *Iașii de odinioară*¹⁸. Acesta avea o frumoasă proprietate la Aroneanu, lângă Iași: „transformase viile sale de la Șorogari într-o adevărată stațiune climaterică, cu alei frumoase în pădure, așternute cu nisip, cu boschete tainice, cu chioșcuri, cu o fântână de vreo 50 de metri adâncime, din care apa ieșea ca de gheață. Apoi mai făcuse aici trei-patru căsuțe, – cu câte 3-4 camere – toate acestea la o distanță de doar 3 km de Iași. Era un adevărat rai, un rai de vară al familiei sale și al ieșenilor, prietenii săi. Sărbătorile și

---

¹⁴ V. Vasilovici, *op. cit.*

¹⁵ Eadem, *Niccolo Livaditti, portretistul protipendadei Iașului*, în *Ziarul de Iași*, joi, 12 iulie 2012, p. 7A.

¹⁶ Informație comunicată de colega Corina Cimpoeșu, muzeograf la Muzeul de Artă Iași, căruia îi mulțumesc pe această cale.

¹⁷ Comunicarea susținută de istoricul Ștefan S. Gorovei, *Un rebus genealogic*, din 15 septembrie 2009, la Comisia Națională de Heraldică, Genealogie și Sigilografie – Filiala Iași (CNHGS-I).

¹⁸ R. Suțu, *Iașii de odinioară*, vol. II, Iași, 1928, p. 381-385.

duminicile se vedeau lanț de trăsurile intrând aici. Cu 5-8 lei lipovanul te aducea dimineața la vie și seara venea să te ia. Pe vreme bună se juca aici popici, se dădea lumea în scrânciob, se făcea gimnastică și se mânca pe iarbă verde. Se mai făcea și muzică într-o verandă, se aducea din oraș un piano cu coardă și o orgă. Muzicanți erau Gheorghe Pavloff cu fiicele sale; apoi Titus Cerne, cu soția sa; doamna Stroja; Tăchel Cațichi și alții¹⁹.

Portretul lui Anastasie Bașotă (1830). Virginia Vasilovici, în cronică Expoziției Livaditi, arăta că „un prim portret cunoscut, care-l înfățișează pe hatmanul filantrop Anastasie Bașotă, este semnat și poartă anul 1830 (se afla, în 1977, la Muzeul din Fălticeni)”²⁰. Această informație a apărut destul de târziu, când volumul dedicat lui Livaditi era aproape finalizat. Cu toate acestea, ne-am adresat Muzeului de Artă din Fălticeni și, prin amabilitatea domnului director Gheorghe Dăscălescu, am obținut o imagine a lucrării pe care am inclus-o în albumul amintit²¹. Din corespondența purtată atunci, am înțeles că anul 1830 poate fi citit cu claritate, însă semnătura pictorului este foarte greu vizibilă pentru a fi confirmată²². Examinând imaginea tabloului, la vremea respectivă, am avut îndoieli atât în privința autorului cât și a datei, pe care le-am și exprimat în textul volumului²³.

Doamna Vasilovici păstrează însă copia unei fișe a acestei lucrări, întocmită de istoricul de artă Maria Sabados, în ianuarie 1977²⁴. În fișă era consemnat faptul că portretul este semnat și datat dreapta jos, cu alb: „Livaditti. 1830”. Această datare făcea din portretul lui Anastasie Bașotă cel mai vechi dintre cele pictate de Livaditi în Moldova, cu implicații asupra biografiei artistului. De aceea am făcut o deplasare la Fălticeni, pentru a

¹⁹ *Ibidem*, p. 381-382.

²⁰ V. Vasilovici, *op. cit.*, 2012, p. 7A.

²¹ S. Iftimi, C. Cimpoeșu, M. B. Munteanu, *op. cit.*, p. 25-26, cat. 1 (p. 183).

²² Muzeului de Artă „Ion Irimescu”, Fălticeni, nr. inv. 5 ; ulei/carton; 65x52 cm; ne-semnat, datat, în dreapta jos, cu ocră: „1830”.

²³ S. Iftimi, C. Cimpoeșu, M. B. Munteanu, *op. cit.*, p. 26.

²⁴ Am luat cunoștință de conținutul acestei fișe prin amabilitatea colegei Corina Cimpoeșu, de la Muzeul de Artă Iași, care a obținut-o de la doamna Virginia Vasilovici.

vedea personal lucrarea²⁵. Am constatat că anul se citea cu ușurință: „1830“. Semnătura pictorului, în schimb, se citește cu dificultate și numai în lumină favorabilă: „Livaditti (Fecit?) 1830” (Fig. 1). Anul este scris cu o linie îngroșată față de semnătura delicată a artistului, ceea ce nu se mai întâmplă în cazul nici unei alte lucrări executate de Livaditi.

Astfel, în lipsa informațiilor documentare, portretul acesta se constituie într-un document menit să lumineze un detaliu din viața artistului: momentul sosirii sale în Moldova.

Pe lângă mai vechile preocupări ale lui Gh. Ghibănescu, biografia lui Anastasie Bașotă a fost scrisă recent de domnul Mihai Dim. Sturdza, pentru monumentală *Enciclopedie a familiilor boierești* pe care o coordonează²⁶. Potrivit acestuia, hatmanul Anastasie Bașotă avea înfățișarea „unui iuncăr voinic, înalt, cu fălci puternice și voluntare”, ceea ce corespunde cu imaginea oferită de acest tablou (Fig. 1).

Portretul de la Fălticeni reprezintă un bărbat de 30 de ani, cu păr bogat și favoriți, îmbrăcat într-o redingotă neagră, cu mâneci înguste și lungi, ce trec peste încheietura mâinii²⁷. Alura personajului amintește de portretele de bărbați tineri pictate în acei ani (1835-1837) de Josef August Schoefft. Chiar și formula scrisorii ținute în mână, de pe care se poate citi numele destinatarului – „*A Monseur. Monseur le Hettmán Anastasius Bachotta, Jassy*” – are un corespondent în portretul Caterinei Ghica, născută Cantacuzino (1835), aflat la Muzeul de Artă din Iași (semnat tot

---

²⁵ Mulțumesc încă o dată domnului director Gheorghe Dăscălescu pentru sprijinul colegial pe care mi l-a oferit la examinarea acestei lucrări.

²⁶ M. D. Sturdza, *Marele logofăt și cavalier Anastasie Bașotă*, în M. D. Sturdza (coord.), *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică genealogică și biografică*, I, București, 2004, p. 382-401 (cu o spiță genealogică, la p. 372-374).

²⁷ Reproducem aici descrierea portretului făcută de istoricul de artă Maria Sabados, în fișa întocmită la 1977: „Portret de aparat – reprezintă un bărbat în costum și cu pieptănătură specifică primei jumătăți a secolului al XIX-lea. Capul ușor rotit spre stânga; în mâna dreaptă, îndoită de la cot, ține o scrisoare cu textul: „*A Monseur. Monseur le Hettmán Anastasius Bachotta, Jassy*”. În fundal draperie. Ecleraj: clar-obscur; sursa luminoasă, stânga. Gama cromatică caldă, închisă – brunuri. Porțiunea feței și cămașa – tonalități deschise. Portret tipic pentru școala academistă de pictură, în Moldova, prima jumătate a sec. al XIX-lea”.

de Schoefft). Pe degetul arătător, bărbatul poartă un inel sigilar de aur. Probabil că este chiar sigiliul cu stema familiei Bașotă publicat de domnul Mihai Dim. Sturdza²⁸: un „zbor” de pasăre (două aripi deschise); desenul heraldic nu este însă vizibil în acest tablou. În partea stângă a pieptului este prinsă o decorație rusească, „Sf. Ana”. După moartea hatmanului, fiica sa avea să găsească în casa de la Pomârla alte două decorații, care nu apar în acest portret, fiind primite, probabil, în anii următori: una rusească, „Sf. Stanislav” clasa III, alta turcească (probabil Ordinul „Medjidie”, fondat după 1851, primit pentru îndeplinirea funcției de Ministru de război, în domnia lui Grigore Al. Ghica).

Anastasiu Bașotă (1798-1869) este cunoscut ca proprietar al moșiei de la Pomârla (lângă Dorohoi), unde a înființat primul Liceu particular („Institut Academic”) aflat în mediu rural din Moldova²⁹. Acesta nu a fost un om instruit, dar munca neobosită, chibzuința și talentul în afaceri au făcut ca hatmanul Bașotă să devină unul dintre cei mai bogați oameni din Moldova.

Anastasiu era fiul marelui spătar Ioan Bașotă (1762-1846), mareșal al nobilimii din Basarabia și al Elenei Boldur-Costache-Lățescu (1773-1847). Părinții săi au ctitorit biserica de la Pomârla, unde își au și mormintele. Anastasiu Bașotă a obținut rangul de hatman de la caimacamul Ștefan Vogoride, în 1828, rămânând pe această treaptă mai bine de două decenii³⁰. Anastasiu nu a avut *funcția* de hatman care l-ar fi făcut comandant al armatei moldovenești. Abia în 1853 el a dobândit rangul de logofăt.

Anastasiu Bașotă s-a căsătorit, pe la 1826, cu Ruxandra (1805-1867), fiica lui Grigore Balș și a Anei Mavrocordat. Ei au avut două fiice: Elena (n. 1827) și Sofia (n. 1835). Căsătoria celor doi nu a fost una fericită, din cauza comportamentului autoritar al hatmanului, după 1835 începând un complicat divorț. Mezina familiei, Sofia a murit în 1849, înecată în Prut.

---

²⁸ M. Dim. Sturdza, *op. cit.*, p. 373.

²⁹ C. N. Mihalache, *Monografia Liceului „Anastasiu Bașota” Pomârla*, Botoșani, 2007; vezi și *Testamentul Logofătului și Cavalerului Anastasiu Bașota, fondatorul Liceului din Pomârla-Dorohoiu*, Botoșani, 1921.

³⁰ Gh. Ghibănescu, *Bașoteștii și Pomârla. Studiu genealogic și istoric*, Iași, 1929, p. 33; C. Opașchi, *Documente noi privind familia marelui logofăt și cavalier Anastasiu Bașotă*, în *Muzeul Național*, XXI, București, 2009, p. 93-108.

Fiica mai mare, unica moștenitoare, s-a căsătorit, în aprilie 1846, cu cneazul George Cantacuzino (1819-1887), fiul colonelului rus omonim și a Elenei Gorceakov.

Inițial am crezut că ultima cifră a anului înscris pe portretul de la Fălticeni (1830) nu a fost citită corect (sau că a fost modificată printr-o intervenție târzie) și că lucrarea a fost pictată în 1838. Anul acesta a fost unul foarte important în biografia hatmanului. În 1838 Anastasie Bașotă a înființat Școala de la Pomârla și a cumpărat cunoscuta „Casă Bașotă“ de la Iași, de lângă biserica Curelari („Pogorârea Sf. Duh“), în capătul uliței Hagioaiei (astăzi Bd. Independenței)³¹. Într-o asemenea ipoteză, aceasta ar fi fost reședința din Iași la care se referea adresa de pe plicul înfățișat în portret și salonul acelei case ar fi putut fi prima destinație a acestei picturi. Altfel, nu știm la ce adresă din Iași locuia hatmanul Bașotă, la 1830.

Portretul doctorului Anton Fotino (1832). În recentul articol dedicat expoziției *Niccolo Livaditi și epoca sa (1832-1858)*, istoricul de artă Virginia Vasilovici amintea că „un portret din anul 1832, semnat și datat, îl reda pe un medic grec, bătrânul Anton Fotino (tabloul era semnalat ca existent prin 1970)”³².

Anton Fotino era un grec născut la Constantinopol, care a absolvit studiile de medicină la Padova, în 1792. El a venit apoi în Muntenia, pentru a practica medicina. Aici tânărul medic s-a însurat cu fiica banului Caragea. Apoi, Anton Fotino a trecut în Moldova, la Iași, unde a funcționat ca medic în a doua domnie a lui Alexandru Moruzi (1802-1806). Aici ar fi contribuit la combaterea ciumei din 1828-1829. Fotino este amintit ca medic de cvartal în orașul Iași, până în 1837, când a încetat din viață, în vârstă de vreo 60 de ani.

---

³¹ Gh. Ghibănescu, *Actele caselor Bașotă, azi Gimnaziul Ștefan cel Mare (1706-1839)*, în „Ioan Neculce”. *Buletinul Muzeului Municipal Iași*, VI, 1926-1927, p. 112-166. Sunt publicate 99 de documente dintr-o condică scrisă pe la 1870, ce aparținuse logofătului Anastasie Bașotă (p. 112-166), cu o schiță de starea locului (p. 166). Este vorba despre actele unui teren de aproape 9000 m² de lângă biserica Curelari (Pogorârea Sf. Duh), în capătul uliței Hagioaiei. Cel care reunește pentru prima dată 4-5 proprietăți aflate pe acest loc, pe la 1800, a fost marele logofăt Scarlat Manu,

³² V. Vasilovici, *op. cit.*, 2012.

Acest portret a fost publicat, încă din 1970, de N. Vătămanu, dar imaginea nu a reușit să atragă atenția celor care au scris despre Nicolo Livaditi³³. Autorul arăta că „Livaditi i-a făcut portretul chiar în primul an al sosirii lui la Iași [*sic!*]. Data este înscrisă sub semnătură (1832), pe soclul care susține o carte deschisă, pe care se citește, în grecește, jurământul lui Hipocrate”³⁴. Pe imaginea publicată se poate distinge clar semnătura: „*N. Livaditti pinxit, 1832*” (Fig. 2). Aceasta întărește ideea că în primii săi ani de activitate la Iași Livaditti își ortografa numele cu doi „t”, după moda italiană.

Pentru jurământul lui Hipocrate, al cărui text este redat *in extenso*, se poate face o analogie cu portretul din 1845 al vornicului Alecsandri, unde bătrânul boier ține în mână o scrisoare deschisă (un „testament”) cu sfaturile adresate de el către fiii săi.

Comentând lucrarea, N. Vătămanu remarcă „expresivitatea figurii, privirile vioaie ale ochilor negri pe fața albă și părul de asemenea alb, pitorescul costum redat în tonuri calde, dar temperate, lipsite de orice stridențe. Este o lucrare bună, care merită să stea alături de altele, tot așa de bune, ale lui Livaditi”³⁵. Ceea ce surprinde la acest personaj este faptul că nu este înfățișat în haine occidentale, specifice profesiei, ci în port boieresc, potrivit statutului social dobândit și prin căsătorie. El poartă anteriori vârgat, încins cu un brâu oriental, iar peste acesta o giubea boierească, cu guler de blană. Doar eșarfa legată la gât este un accesoriu specific vestimentației occidentale, iar *Jurământul lui Hipocrate* îi arată profesia de medic.

În final, autorul arată că portretul lui Anton Fotino este inedit, dar nu dezvăluie sursa, locul în care se afla, la acea dată (probabil o colecție particulară). Fiind inaccesibil astăzi, regretăm că autorul nu oferă, în articolul său, mai multe detalii privitoare la cromatică lucrării.

Portretul unui tânăr (c. 1850-1858). După încheierea expoziției dedicate lui Nicolo Livaditi, la Muzeul Național de Artă a României a mai

---

³³ N. Vătămanu, *Portretul și diploma doctorului Anton Fotino*, în *Revista Muzeelor*, 1970, 6, p. 536 și urm. Articolul ne-a fost comunicat, sub forma unei copii xerox, de colega Corina Cimpoeșu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

³⁴ *Ibidem*, p. 537.

³⁵ *Ibidem*.

apărut o mică lucrare executată de acest pictor, de existența căreia nu am avut cunoștință anterior. Este vorba despre *Portretul unui tânăr*, ulei pe pânză lipit pe carton, 20x15 cm, semnat, nedatat (1840-1850). Semnat în dreapta mijloc, cu roșu, MNAR, inv. 1913³⁶. Nu există informații privitoare la posesorii anteriori ai lucrării, pentru a avea vreun indiciu privitor la identitatea personajului reprezentat.

Bustul tânărului nu este foarte bine încadrat; chipul este înfățișat aproape frontal, în timp ce umerii și pieptul sunt din trei-sferturi. Fundalul lucrării este unul neutru, cu o tentă verzuie (Fig. 3).

Fața personajului este foarte luminoasă, cu trăsături spiritualizate. Tânărul, cu ochi căprui, poartă părul pieptănat spre spate, cu cărare pe partea dreaptă; poartă favoriți, însă mustăcioara, „musca” și barbișonul sunt juvenile, abia mijite. Potrivit modei occidentale a epocii, personajul poartă o cămașă albă, din care se zăresc doar colțurile gulerului de sub eșarfa de mătase neagră care protejează gâtul. În locul vestei decoltate, tânărul poartă un fel de jiletcă închisă până la gât, având gulerele rotunjite; pe aceasta se distinge lănișorul ceasului de buzunar. Pe deasupra, tânărul are obișnuita redingotă, de culoare brună. Întreaga cromatică a lucrării este foarte sobră, realizată cu economie de mijloace, rezultat al unui rafinament specific al pictorului.

Semnătura cu roșu într-un oval, diferită de cea curentă, se pare că a fost folosită în ultimii ani de activitate ai lui Livaditi. O analogie în acest sens, poate fi făcută cu autograful de pe portretul de femeie de la Muzeul de Arte Vizuale din Galați, chiar dacă acea lucrare păstrează un semn de întrebare asupra autenticității (fiind prea caligrafică, lipsită de spontaneitate și ortografiind numele pictorului Livaditi cu dublu „t”)³⁷. Deci, chiar dacă portretul nu este datat de artist, avem un indiciu că lucrarea a fost pictată spre sfârșitul carierei, cu un deceniu mai târziu decât datarea propusă în fișa de clasare.

---

³⁶ Fișat de Monica Oana Enache. Lucrarea a fost clasificată la categoria Fond prin ordinal de clasare 2007 din 8. 01. 2013, poziția 18.

³⁷ S. Iftimi, C. Cimpoeșu, M. B. Munteanu, *op. cit.*, p. 109 (text); cat. 58 (foto); p. 175, fig. 13 (foto autograf). Semnătura de pe portretul de la Galați a fost privită cu suspiciune fiind prea caligrafică, lipsită de spontaneitate, singura cu această configurație, precum și pentru că ortografiază numele pictorului Livaditi cu dublu „t”, precum în anii '30.

Portret de bărbat (c. 1840). În colecția unui buchunist băcăuan se păstrează un portret de mici dimensiuni reprezentând un alt *Portret de bărbat*. Este o lucrare pictată în ulei, pe pânză lipită pe carton, având dimensiunile de 21x17cm. Portretul nu este semnat și nici datat. Este vorba de bustul unui tânăr, bine încadrat, zugrăvit pe un fundal neutru. Personajul este imberb, vârsta sa fiind, probabil, sub 20 de ani. Cămașa albă are gulerile ridicate, susținute de o eșarfă de mătase neagră. Peste aceasta, tânărul poartă clasică vestă decoltată, cu gulere răsfrânte, de culoare ivorie, asortată mai ales cu fracul negru, nu cu redingota. Cromatica este sobră, specifică lui Livaditi (Fig. 4).

Smaranda Vogoride. În primăvara acestui an, 2013, la una dintre prestigioasele case de licitații din București a fost pus în vânzare un portret atribuit lui Nicolo Livaditi³⁸. Potrivit prezentării, portretul ar aparține Smarandei Vogoride, a doua soție a domnitorului Mihail Sturdza (după 1834). Este un portret de dimensiuni mici (32x28 cm), pictat în ulei pe pânză, nesemnat, nedatat. Lucrarea a fost restaurată în 1988, în laboratorul Muzeului Național Brukenthal din Sibiu (Fig. 5)³⁹.

Acest portret a fost singura lucrare provenită dintr-o colecție particulară care a participat la expoziția Livaditi de la Iași, fapt pentru care suntem recunoscători deținătorului. Prin urmare, lucrarea a fost reprodusă în albumul *Niccolo Livaditi și epoca sa (1832-1858)*⁴⁰. Pe atunci însă, portretul era atribuit „Zulniei Vogoride“, personaj inexistent în genealogia acestei familii, după cum am arătat. Pictura a fost inclusă în finalul catalogului, în secțiunea *Lucrări atribuite lui Nicolo Livaditi*, autorii păstrând rezerva convenită asupra paternității lucrării și a identității personajului reprezentat.

Ceea ce ar fi de discutat aici este noua identificare a personajului, posibilitatea ca aceasta să o reprezinte, într-adevăr, pe Smaranda Vogoride,

---

³⁸ Acest portret, estimat la 2000-3000 de euro, nu a putut fi vândut cu ocazia respectivă.

³⁹ Lucrarea a fost reprodusă de Vasile Parizescu în cartea sa *Viața ca o pasiune - Colecționarii*, București, 2012, p. 130.

⁴⁰ S. Iftimi, C. Cimpoșu, M. B. Munteanu, *op. cit.*, text p. 110-111, reprodus în album, la nr. 56, p. 238.

doamna principelui Mihail Sturdza. De aceea am considerat necesară revenirea asupra acestui subiect în articolul de față. Metoda potrivită este compararea acestei imagini cu alte portrete ale aceleiași persoane. Fiind vorba despre o doamnă a Moldovei din epoca modernă, ar trebui să se fi păstrat nu unul, ci mai multe portrete contemporane ale acesteia. În albumul *Portretele doamnelor române*, publicat de N. Iorga, la 1937, nu se regăsește, însă, nici un portret al acestei soții de domnitor⁴¹. S-a păstrat însă o imagine de epocă a Smarandei Vogoride (1816-1885), un portret în frescă, pictat de Pérignon, în capela Sturdza de la Baden-Baden⁴². Acest portret al doamnei Smaranda Vogoride a fost publicat, cu mult timp în urmă (1941), de C. Gane, în ultimul volum al cunoscutei sale scrieri, *Trecute vieți de doamne și domnițe*⁴³ (Fig. 6).

Portretele soților Zoe și Emanoil Boteanu. Cu prilejul aceleiași licitații din luna mai 2013, au fost prezentate încă două portrete atribuite lui Nicolo Livaditi, deși acestea nu sunt semnate: *Portretul de familie al sublocotenentului Emanoil Boteanu și al soției sale Zoe Boteanu Panaitesku*⁴⁴. Familia Boteanu din Muntenia este cunoscută în epoca modernă ca având o anumită relevanță în plan social și istoric; de aceea, despre membrii acesteia se pot aduna mai multe informații, care pot spori interesul pentru cele două portrete.

Titlul portretului masculin, *Sublocotenentul Emanoil Boteanu*, nu este unul corect, fiind contrazis de analiza imaginii. În fapt, potrivit epoleților cu franjuri groase, avem de a face cu un ofițer superior (Fig. 8). Cele două stele arată *gradul de maior* (în epocă, pentru colonel discul epoleților era plin, fără nici o stea). Sublocotenentul (*praporșcicul*) avea epoleți fără franjuri, cu o singură stea pe disc.

---

⁴¹ N. Iorga, *Portretele doamnelor române*, Comisiunea Monumentelor Istorice, București, 1937.

⁴² M. D. Sturdza, *Grandes Familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople, Dictionnaire historique et généalogique*, Paris, 1999, p. 465 (foto).

⁴³ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, ediția I, vol. III, București, 1941, *passim*.

⁴⁴ Portretele familiei Boteanu au și fost adjudecate cu acest prilej, la prețul de 2000 euro, trecând într-o altă colecție particulară.

Emanoil Boteanu este înfățișat în uniformă de mare ținută, de inspirație rusească, așa cum avea armata din Muntenia înainte de Unirea de la 1859 (croială îngustă, talie cambrată). Barbula bărbatului era la modă în epoca Regulamentară, printre tinerii boieri; nu era una specifică pentru armată, unde se purtau mai ales mustăți și favoriți. Ofițerul are etalat pe piept ordinul rusesc Sf. Stanislas, în grad de cavalier (cel mai mic), pe care l-a primit în anul 1849. Emanoil Boteanu a fost înaintat la gradul de maior la 10 august 1850 de către Domnitorul Barbu Știrbei. Caimacamul Alexandru Ghica (fostul domnitor) l-a înălțat la gradul de colonel (polcovnic), la 13 august 1858.

Portretul trebuie datat între 1850 și 1858, perioadă în care Emanoil Boteanu a avut gradul de maior (*comandant*). Alte elemente pot restrânge și mai mult această datare. Coiful de pompieri (cască de alamă) împodobit cu păr de cal negru, prezent în imagine, a fost introdus în armata muntenească în 1851. În 1856 Boteanu a devenit aghiotant, sub caimacamul Alexandru Ghica, dar în portret bărbatul poartă uniforma specifică pompierilor, md. 1851, cu guler de postav roșu; nu are uniformă sau însemne de aghiotant (este însă adevărat că în timpul căimăcămiilor nu se purta monograma domnească la uniforme de aghiotanți). Deci, portretul poate fi datat între anii 1851 și 1856.

Mai trebuie remarcat fundalul lucrării, cu nelipsita coloană de marmură și draperia asociată, elemente conservatoare, preluate din portretul „de aparat” al deceniilor anterioare, surprinzătoare pentru un portret de militar, din această epocă. Decorul este mai potrivit unui portret de boier, înveșmântat potrivit rangului său sau aflat în ținută civilă, de modă occidentală.

După cum spuneam, Emanoil Boteanu (1812-1891) este un personaj cunoscut, așa că latura memorialistică poate spori considerabil valoarea tabloului. Acesta s-a născut la București, la 17 noiembrie 1812, în mahalaua Dudești (str. Sf. Apostoli nr. 74). Era fiul stolnicului Constantin Boteanu și al Zoei Nedeianu. Mai târziu, el a locuit în casa proprie de pe aceeași stradă, la nr. 26 (clădirea avea pe frontispiciu inițialele „E. B.”).

Tânărul Boteanu a intrat în Armată (*Miliția Pământeană*) încă de la înființarea acesteia, în corpul de Cavalerie, unde a avansat până la gradul de căpitan, iar apoi a trecut la Infanterie. În anul 1845, Emanoil Boteanu a

fost desemnat să organizeze prima companie de pompieri din capitală. Pompierii instruiți de el aveau să își demonstreze bravura, ca militari (sub comanda lui Pavel Zăgănescu) în bătălia de pe Dealul Spirei, de la 1848, împotriva turcilor. Emanoil Boteanu a fost numit șef de batalion de către guvernul revoluționar de la 1848. În 1849, el a revenit în fruntea corpului de pompieri, extins ca batalion.

Emanoil Boteanu a fost aghiotant domnesc în serviciul caimacamului Alexandru Ghica. La 1860, Alexandru Ioan Cuza l-a numit șef al Statului Major princiar. Pentru meritele sale, la 1864, a fost decorat cu Ordinul Otoman „Medjidie”, la recomandarea lui Cuza, potrivit uzanțelor (în lipsa unei decorații naționale). După detronarea lui Cuza (11 februarie 1866), colonelul Boteanu și-a cerut retragerea din Armată.

Până în anul 1869, Emanoil Boteanu a servit ca șef al Casei Domnitoare („mareșal al Curții”), în slujba prințului Carol I. În același an i s-a încredințat și misiunea de a organiza Garda Civică, la nivel național.

Interesant este și *Portretul Zoiei Boteanu n. Panaitescu* (Fig. 7). Lucrarea înfățișează o doamnă în jurul vârstei de 40 de ani, frumos desenată, dar cu un chip lipsit de expresie. Coafura corespunde modei celui de-al doilea Imperiu francez (lansată de împărăteasa Eugenie), dar mai păstrează cei doi mici cărlionți de la urechi, ce se purtau prin deceniul anterior (anii 1840), cu un păr mult mai strâns pe cap. Doamna nu își afișează statutul de femeie căsătorită prin verigheta de pe deget, dar voalul negru ce acoperă parțial părul, în mod decent, indică tocmai acest statut; de asemenea, colierul de perle de la gât. Bijuteriile nu formează un set – așa cum începuseră să poarte doamnele din înalta aristocrație – ci sunt de vârste diferite, unele fiind probabil moștenite (precum cerceii de diamant). Rochia, din atlas roz, cu un decolteu în „V” foarte reținut, nu este una foarte modernă, având și elemente din deceniul anterior. În orice caz, partea de jos nu cunoaște amploarea rochiei cu crinolină „în colivie” apărută pe la 1855.

Portretul doamnei are o cromatică diferită de cea a portretului soțului ei și, probabil, a fost pictat la o anumită distanță temporală de acesta.

Domnișoara Zoe Panaitescu (1815-1879) locuia la Ploiești, pe strada Bunavestire nr. 17 (clădirea nu mai există). Ea s-a căsătorit cu Emanoil

Boteanu, în același oraș, în 1835. Tânărul sublocotenent de cavalerie (pe atunci!) a răpit-o de la casa părintească, după obiceiul romantic al epocii, răspândit mai ales la militarii de carieră. Ginerele a dobândit apoi iertarea din partea socrilor, cu intermedierea domnitorului și a mitropolitului. Tânăra soție era nepoată de vară cu soțul său (poate că de aceea a fost nevoie de o răpire aranjată).

Zoe Boteanu era descrisă de urmași ca fiind o femeie „foarte casnică, economă, un spirit fin din familiile boierești și cu un suflet foarte nobil”; avea „un caracter leal și era foarte vrednică, știind să se impună în toate ocaziunile”, „bună mamă și venerabilă”.

Din această căsătorie s-au născut 16 copii, din care au ajuns la maturitate doar două surori și șase frați. Băieții au participat cu toții la războiul de Independență (1877-1878), precum fiii Vrâncioaiei. Zoe Boteanu a și fost comparată, în epocă, cu acest personaj legendar. Se spune că aceasta, deși foarte slăbită, s-a legat să nu își dea obștescul sfârșit până nu îi vede pe toți fiii săi reveniți acasă, sănătoși. Ea a decedat apoi, la 16 aprilie 1879.

Băieții familiei Boteanu au făcut remarcabile cariere militare, cinci dintre ei ajungând generali: generalul Emanoil E. Boteanu (1836-1897); colonelul Gheorghe E. Boteanu (1837-1902); maiorul Aurelian E. Boteanu (1842-1899); generalul de Divizie (artilerie) Romulus E. Boteanu (1848-1924), memorialist și publicist; generalul Remus E. Boteanu (1851-1925), șef de stat major la 1877 și 1916; Mihail Boteanu (1853-1926), inspector general al Geniului, guvernator al Cetății București.

Zoe și Emanoil Boteanu au fost înmormântați în cimitirul din jurul bisericii Domnița Bălașa, iar după desființarea acestuia, urmașii au mutat osemintele în cavoul familiei Boteanu de la Cimitirul „Știrbei Vodă” (Bellu).

Cele două portrete pot fi datate între anii 1851-1856. În ciuda dimensiunilor aproape identice, acestea nu pot fi considerate nici măcar *portrete-pereche*, deoarece nu au fost concepute împreună (compoziția și cromatica indicând acest fapt), ci separat, la un anumit interval de timp, poate și de pictori diferiți. Puse alături, cele două portrete nu comunică prin nimic. De aceea cele două lucrări nu pot fi prezentate sub o singură denumire: *Portretul de familie al sublocotenentului Emanoil Boteanu și al*

soției sale Zoe Boteanu Panaitesku. Titlul ar fi potrivit doar dacă cele două personaje ar fi fost înfățișate pe aceeași pânză. Portretele ar trebui redenumite separat: *Portretul maiorului de pompieri Emanoil Boteanu*, *Portretul Zoei Boteanu (născută Panaitesku)*.

Faptul că familia Boteanu este din Muntenia, reduce foarte mult șansele ca pictorul care a executat portretele să fie Niccolo Livaditi, artist stabilit la Iași, care a portretizat aproape exclusiv personaje din Moldova (cu excepția familiei Iancu și Anica Manu). În lipsa unui autograf al pictorului, analiza stilistică a lucrării trebuie să fie una foarte serioasă pentru a susține o asemenea paternitate, puțin probabilă.

Concluzii

În privința biografiei lui Livaditi, portretul lui Anastasie Bașotă de la Muzeul de Artă din Fălticeni – semnat și datat de autor – certifică stabilirea pictorului în Moldova încă din 1830 (în lipsa oricăror documente scrise) și nu 1832, cum am considerat a fi mai probabil, în albumul publicat anul trecut. Faptul că pictorul Nicolo Livaditi a desfășurat și o activitate didactică (cel puțin în anii 1844-1845), la Pensionul deschis la Iași de soții de Morangies, este o altă noutate comunicată în textul de față. Desigur, această îndeletnicire trebuie să fi fost nemulțumitoare, mult sub valoarea pictorului, dar este posibil să îl fi pus în legătură cu o anumită clientelă bogată, din partea căreia putea să primească anumite comenzi private.

Din perioada 1830-1840 s-au păstrat puține portrete realizate de Livaditi, care au fost și accesibile. Se cunoșteau până acum două astfel de lucrări certe, din care cel al Familiei Alecsandri nu a putut participa la expoziția de la Iași și nici nu am putut obține imagini după ea, cu atât mai puțin un detaliu al semnăturii⁴⁵. Putem enumera acum patru astfel de lucrări, care constituie un lot semnificativ: portretul lui Anastasie Bașotă (1830), portretul doctorului Anton Fotino (1832), portretul bătrânului farmacist Johann Lochmann (1836) și Portretul familiei Vornicului Vasile Alecsandri (datat 1837 și nu 1835). Acestea constituie acum un ansamblu

---

⁴⁵ La *Portretul familiei Alecsandri* se știa că semnătura este „Livaditti fecit, 1837” (*Catalogul Galeriei Naționale. Pictura. Secolul XIX, I*, coordonator științific G. Peleanu, autori P. Constantinescu, Șt. Dițescu, București, 1975, nr. 92, p. XL).

de lucrări care permite evaluarea stilului și nivelului artistic al lui Livaditi la începuturile stabilirii sale în Moldova.

Din aceste lucrări se constată că în primul deceniu al șederii sale în Moldova, artistul își scria numele cu dublu „t”, „Livaditti”, aceasta fiind forma italiană. Constatăm că pictorul nu folosea în autograful său prenumele („Niccòlo”). Doar în semnătura portretului doctorului Anton Fotino pictorul a folosit inițiala „N” înaintea numelui. În schimb, el utiliza o formulă latinească, ce pare a fi dobândită într-un mediu academic, în perioada studiilor: „Livaditti fecit” (*a făcut*) sau „Livaditti pinx” („pinxit” – *a pictat*)⁴⁶, în cazul portretului lui Lochmann. Abia din 1840 avem lucrări semnate de Livaditi în care acesta își ortografiază numele cu un singur „t”, cum o va face până la sfârșitul vieții (1858). Deci, putem stabili faptul că în primul sfert, poate chiar în prima treime a carierei sale în Moldova, Livaditi a preferat să-și iscălească portretele cu forma italiană a numelui său, autohtonizându-se, din acest punct de vedere, cândva după 1837.

Deoarece Livaditi a fost cel mai prolific portretist din Moldova anilor 1830-1858, s-a creat, de-a lungul vremii, o anumită obișnuință de a-i fi atribuite diverse lucrări ne semnate, fără ca acest fapt să se petreacă în urma unei analize aprofundate a operelor respective. Or, în Moldova acelei epoci, numele artiștilor plastici aflați în activitate era mult mai mare decât cele 4-5 nume vehiculate în mod obișnuit. De aceea, problema stabilirii paternității unor portrete ne semnate ar trebui privită mai nuanțat, cu toate rezervele de rigoare.

Pe lângă aceasta, după decenii de relativă uitare, Livaditi a reușit să revină în contemporaneitate prin faptul că la licitațiile publice din ultimii ani au fost tranzacționate și câteva din lucrările sale, rămase în colecții particulare. Astfel, artistul a revenit „la modă” printre colecționari, iar numele de *Livaditi* a început „să vândă”, dobândind o anumită cotă de piață. Din această cauză, există iarăși tendința, de această dată din motive practice, de a i se atribui lui Livaditi diverse lucrări ne semnate. De aceea este necesară menținerea unei anumite circumspecții în acordarea unei asemenea paternități.

---

⁴⁶ Formulă folosită la noi, în 1837, și de pictorul Josef August Schoefft, la portretele domnitorului Mihail Sturdza și mitropolitului Veniamin Costachi.

Informațiile privitoare la opera acestui pictor se aflau până acum în texte vechi, răspândite în mai multe publicații, nu întotdeauna ușor accesibile. Acest fapt justifică gradul relativ în care Livaditi este cunoscut, stilul său artistic putând fi, încă, obiect de studiu. Albumul dedicat lui Livaditi, publicat recent, care reunește circa 60 de portrete, completat cu articolul de față, oferă o bună bază de studiu pentru mai buna cunoaștere a operei pictorului.

AN ADDENDUM TO NICCOLO LIVADITI'S PORTRAIT ART
(1830-1858)*
(*Abstract*)

In 2012, a retrospective exhibition dedicated to Livaditi's work was organized in Iasi and on this occasion, an album was published reuniting most of his portraits (Sorin Iftimi, Corina Cimpoșu, Marcelina Brîndușa Munteanu, Corina Cimpoșu, Marcelina Brîndușa Munteanu, Niccolo Livaditi și epoca sa (1832-1858). Artă și istorie, Palatul Culturii Publishing House, Iasi, 2012, pp. 253). Subsequently, some other paintings by Livaditi were identified: Portrait of Physician Anton Fotino (1832), A Man's Portrait (~1840) part of a private collection, Portrait of a Young Man (~ 1850-1858) in the collection of the National Art Museum of Romania, another portrait, considered to be the one of Smaranda Vogoride, the wife of Prince Mihail Sturdza (private collection), whose identity is debatable. We resumed the discussion on Anastasie Bașotă's portrait (The Art Museum of Fălticeni), which is signed and dated by Livaditi (1830). This is his oldest known work. Portraits of Spouses Zoe and Emanoil Boteanu (1851-1856), though unsigned by the author, have been recently put on sale in an auction as being also the work of Niccolo Livaditi. This is rather unlikely considering the family was from Wallachia and not from Moldavia. Based on their clothing items, we were able to provide a much more precise dating of the two portraits. The biographical medallions of the two personages are an example as for how the historical documentation can increase the value of such paintings.

List of Illustrations:

Fig. 1. Hetman Anastasie Bașotă (1830) (Art Museum of Fălticeni).

---

* Rezumat tradus de Simona Postolache.

- Fig. 2. Physician Anton Fotino (*apud Revista Muzeelor*, 1970, no. 6).
- Fig. 3. Portrait of a Young Man (National Art Museum of Romania).
- Fig. 4. A Man's Portrait (Private Collection)
- Fig. 5. Mrs. Smaranda Vogoride (?) (Private Collection).
- Fig.6. Mrs. Smaranda Sturdza, portrait in the Sturdza chapel in Baden-Baden
(*apud C. Gane, Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol II)
- Fig.7. Zoe Boteanu (born Panaitesku) (Private Collection)
- Fig.8. Firemen Major Emanoil Boteanu (Private Collection)

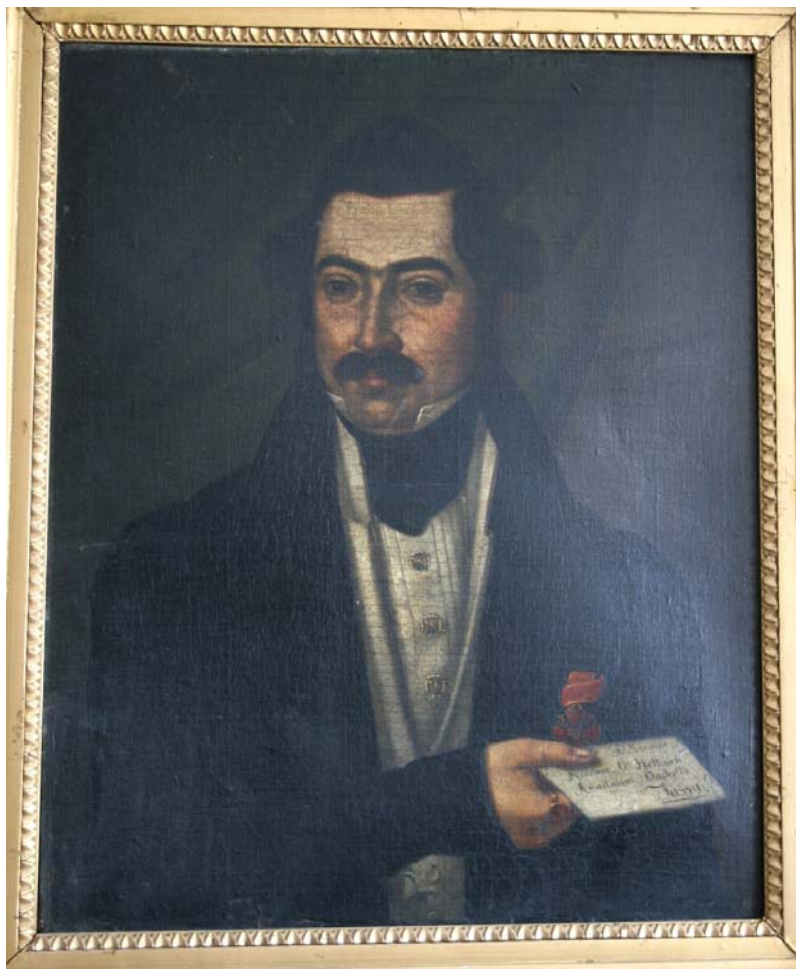

Fig. 1. Hatmanul Anastasie Bașotă (1830) (Muzeul de Artă Fălticeni)

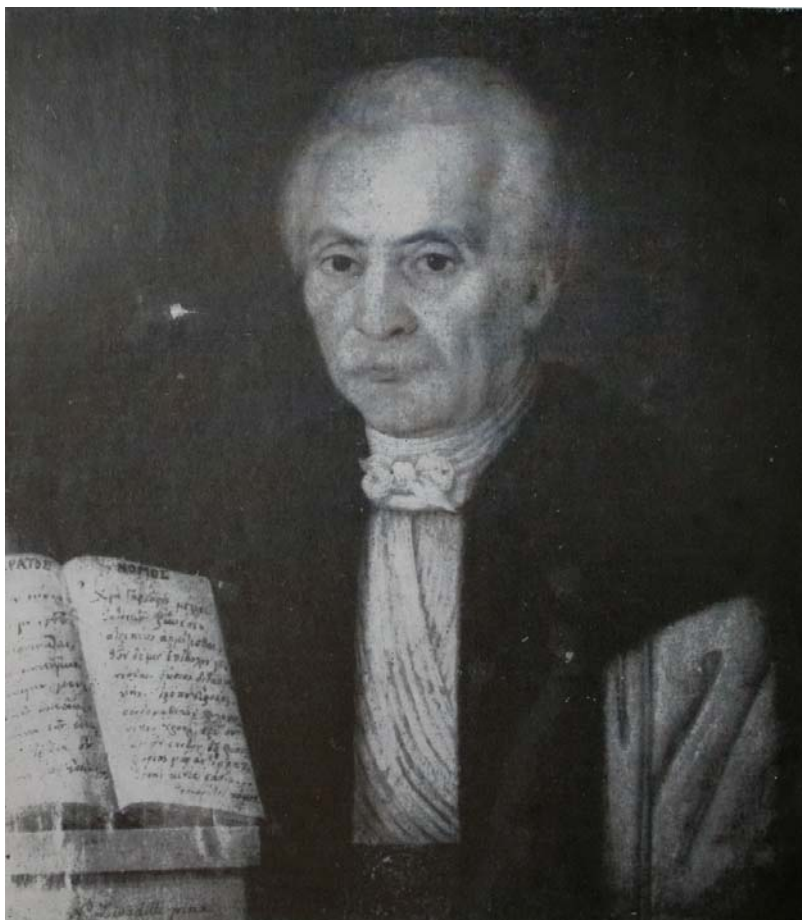

Fig. 2. Medicul Anton Fotino
(după *Revista Muzeelor*, 1970, nr. 6)

Fig. 3. Portret de tânăr (Muzeul Național de Artă al României)

Fig. 4. Portret de bărbat
(Colecție particulară)

Fig. 5. Doamna
Smaranda Vogoride (?)
(Colecție particulară)

Fig. 6. Doamna Smaranda
Sturdza, portret din capela
Sturdza de la Baden-Baden
(după C. Gane, *Trecute vieți
de doamne și domnițe*, vol II)

Fig. 7. Zoe Boteanu (n. Panaitescu) (Colecție particulară)

Fig. 8. Maiorul de pompieri Emanoil Boteanu (Colecție particulară)